

УДК 347.94

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.203>**І. В. Солончук**

старший викладач кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
orcid.org/0000-0001-6447-246x

В. О. Балінська

студентка III курсу факультету соціології і права
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
orcid.org/0000-0001-8528-824X

Я. В. Геращенко

студентка III курсу факультету соціології і права
Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
orcid.org/0000-0003-3202-3269

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВОВВЕДЕНЬ

У статті досліджено процес виведення на законодавчий рівень поняття електронного доказу та його правовий шлях від внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України через офіційне закріплення такого поняття до встановлення його місця серед системи доказів сьогодні.

З'ясовано правову природу процесу електронного доказування та нормативне закріплення особливостей такого виду доказу. Проаналізовано та розкрито зміст поняття електронного доказу, наведеного законодавцем, виокремлено його основні види, які впливають із такого аналізу, та з'ясовано шляхи подання до суду, урахувавши особливості, продиктовані сучасними технологіями.

Оскільки дискусійним питанням серед вітчизняних науковців залишається відмежування копії електронного доказу від оригіналу, особливу увагу приділено його дослідженню.

Також результатом дослідження є з'ясування місця електронних доказів в інституті доказування у цивільному судочинстві сьогодні. Установлено, яку форму повинен мати електронний доказ, аби стати належним та бути прийнятим судом, зокрема досліджено проблематику посвідчення електронного доказу шляхом підписання єдиним цифровим підписом.

Для з'ясування практичного боку електронного доказу у статті проаналізовано значну кількість судових рішень, у тому числі постанов Верховного Суду, які сьогодні є орієнтиром для українських суддів під час вирішення спорів, доказова база яких має електронні докази.

Таким чином, статтею вирішено низку проблематичних питань у сфері електронного доказування та звернено увагу на основні переваги і недоліки існування категорії електронних доказів: приєднання електронних доказів до позовної заяви, розмежування понять «оригінал електронного доказу» та «копія електронного доказу», аналіз способів їх засвідчення та проблематика визнання судом прийнятності електронних доказів і долучення їх до матеріалів справи.

Також дослідженням акцентовано на зручності подання електронних доказів та нових можливостях, які виникли внаслідок розширення меж доказування, використання сучасних технологій, що призвело до виведення процесу захисту права особи новий рівень.

Ключові слова: електронний доказ, цивільне судочинство, електронні носії, електронний суд, законодавство.

Solonchuk I. V., Balinska V. O., Herashchenko Ya. V. ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF LEGISLATIVE INNOVATION

The article examines the process of bringing to the legislative level the concept of "electronic evidence" and its legal way from amending the Civil Procedure Code of Ukraine through the formal consolidation of such a concept to establishing its place among the evidence system today.

The legal nature of the electronic proof process and the normative consolidation of the peculiarities of this type of proof are clarified. The content of the concept of electronic evidence given by the legislator is analyzed and revealed, its main types that follow from such analysis are singled out and the ways of filing in court are clarified, taking into account the peculiarities dictated by modern technologies.

Since the separation of a copy of an electronic proof from the original remains a debatable issue among domestic scholars, special attention is paid to its research.

Also, the result of the study is to find out the place of electronic evidence in the institution of evidence in civil proceedings today. It is established what form the electronic proof must take in order to become appropriate and be accepted by the court, in particular, the issue of electronic proof certification by signing with a single digital signature is investigated.

In order to clarify the practical side of electronic evidence, the article analyzes a significant number of court decisions, including Supreme Court rulings, which are now a guide for Ukrainian judges in resolving disputes whose evidence base has electronic evidence.

Thus, the article addresses a number of problematic issues in the field of electronic evidence and draws attention to the main advantages and disadvantages of the category of electronic evidence: the attachment of electronic evidence to the statement of claim, the distinction between "original electronic evidence" and "copy of electronic evidence", and the issue of court recognition of the admissibility of electronic evidence and their inclusion in the case file.

The study also focuses on the convenience of presenting electronic evidence and new opportunities that have arisen as a result of expanding the boundaries of proof, the use of modern technologies, which has led to the derivation of the process of protection of individual rights to a new level.

Key words: electronic evidence, civil proceedings, electronic media, electronic court, legislation.

Вступ. Процес стрімкого технічного прогресу та діджиталізації активно та стрімко впливає на всі сфери життєдіяльності людини. Цілком зрозумілим та закономірним є факт того, що сфера законодавства не лишається осторонь і також піддається впливу інновацій. З огляду на те, що за останні роки людство активно почало взаємодіяти за допомогою гаджетів та Інтернету, а в умовах карантину більшість компаній та фірм перейшла на дистанційний формат роботи, виникає нагальна необхідність у модернізації українського законодавства під рамки сучасних реалій.

У 2017 р. законодавцем було зроблено великий крок на шляху до поліпшення інституту доказування. У той період були внесені зміни до процесуальних кодексів України, а саме було розширено поняття доказів та вперше в текстах вітчизняних нормативно-правових актів з'явилося поняття електронних доказів. Однак, незважаючи на те що дане поняття було введено в українське законодавство чотири роки тому, у процесі функціонування даного інституту все ще існують суттєві прогалини, які значно впливають на можливість особи подавати ті чи інші докази в електронній формі.

Отже, слід розглянути законодавчу базу у цивільному процесі, що стосується категорії електронних доказів, і спробувати більш детально дослідити всі переваги та недоліки існування даного різновиду доказів.

Стан дослідження. Аналізом порушеної нами проблеми займалися багато видатних українських учених, а саме: М.В. Пушкар, О.Ю. Гусев, С.О. Чорний, О.І. Антонюк та ін. Разом із тим існує низка окремих питань, що потребують подальшого детального розгляду та вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття поняття електронного доказу, дослідження місця даного виду доказу в системі доказування в Україні, виокремлення основних переваг та недоліків існування категорії «електронні докази» та розроблення практичних рекомендацій щодо усунення прогалин чинного законодавства стосовно порушеного питання.

Результати дослідження. Згідно з ч. 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), електронним доказом є інформація в електронній (цифровій)

формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи [1].

Досліджуючи зміст даної статті, електронні докази можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

1. Залежно від джерела одержання електронного доказу:

- електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи тощо);
- вебсайти;
- повідомлення (текстові, голосові, мультимедійні);
- метадані, бази даних;
- інші джерела отримання інформації.

2. Залежно від суб'єкта фіксації доказів на матеріальному носії:

- електронні докази, зафіксовані самим учасником справи (за допомогою ЕЦП);
- електронні докази, зафіксовані уповноваженими особами;
- електронні докази, зафіксовані нотаріусом.

Під час уведення в норми законодавства поняття «електронний доказ» передбачалася процедура подання до суду таких доказів за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС).

Оскільки початок функціонування ЄСІТС був відкладений спочатку на рік, а потім і на більшій строк (на разі невідомо, коли ж система дійсно почне функціонувати), подання суду доказів у спосіб, задекларований державою, був унеможливлений. Нині можна виділити два основних шляхи подання електронних доказів: безпосереднє їх приєднання до позовної заяви за допомогою системи «Електронний суд» або ж надсилання їх на адресу суду в паперовому вигляді.

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Позивач має обов'язок додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги. Якщо подаються письмові чи електронні докази, позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів.

І хоча на законодавчому рівні поняття «оригінал електронного доказу» та «копія електронного доказу» є самостійними, на практиці виникають проблеми з розмежуванням даних категорій.

Певну ясність у розумінні оригіналу електронного доказу вносить Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», який надає визначення поняття «оригінал електронного документа» [2]. Таким чином, оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Проте із самого визначення чітко не впливають критерії того, який доказ є оригіналом, а який копією. Отже, виникає цілком логічне питання: що слід уважати оригіналом, а що його копією, якщо мова йдеться про дані, які містяться на вебсайтах в мережі Інтернет. На разі будь-якої технічної можливості знайти відповідь на дане питання без проведення спеціальної експертизи немає.

Можна говорити, що під поняттям «оригінал електронного доказу» слід розуміти примірник електронного документа, вебсайт (сторінка), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі, що були створені електронними засобами та мають візуальну форму, що дає змогу відобразити дані, які вони містять та які є значущими для суду, з метою подальшого правильного тлумачення обставин справи, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприйняття їхнього змісту людиною.

У справі № 522/6197/17 суд указує, що зафіксоване зображення як фотокартка має зберігатися на жорсткому носії інформації (картах пам'яті фотоапаратів, мобільних телефонів тощо), а на сайті виставляється їхня копія, тому як сайт Інтернет-мережі не є «пристроєм», що виготовив оригінал зображення, та місцем його зберігання [3].

Ще більше проблем виникає під час здійснення процедури посвідчення електронного доказу. У ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлено, що електронна копія та копія електронного документа на папері засвідчуються в порядку, передбаченому законом, однак відповідний акт законодавцем досі не ухвалений, і, як наслідок, існує проблема невизначеності процедури засвідчення та посвідчення копій електронних доказів [2]. До вирішення цих питань учасники процесу мають змогу подати електронні докази лише в оригіналі.

Проблемним залишається питання того, що документ під час його передачі за допомогою елек-

тронних ланцюгів та серверів проходить значну кількість копіювань. Отже, коли даний документ потрапляє безпосередньо до суду, виникає потреба у забезпеченні факту його незмінюваності під час транспортування. Наприклад, прикріплюючи електронні докази у розділі додатків у системі «Електронний суд», а в кінцевому підсумку – формуванні та підписі заяви, у заявника відсутня впевненість у тому, що зазначений у позовній заяві суд отримає документи у їх першопочатковому вигляді. Для електронного документа це питання вирішується завдяки застосуванню електронного цифрового підпису. Надсилаючи документ до суду, особа повинна скріпити його своїм ЕЦП, і одержувач, перевібивши ЕЦП, може бути впевненим, що документ справді доставлений у своєму першопочатковому вигляді.

На практиці досить часто трапляється, що суди відмовляють у прийнятті електронних доказів, поданих через Електронний суд, аргументуючи свою відмову неналежним підписом особою даного електронного документа. Однак дана відмова не є правомірною з огляду на постанову Верховного Суду. Верховний Суд у Постанові від 06 серпня 2019 р. у справі № 2340/4648/18, зазначив: «Альтернативою звернення учасників справи до суду з позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, безумовно, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи через Електронний кабінет.

Водночас здійснити реєстрацію офіційної електронної адреси (Електронного кабінету) за відсутності власного електронного підпису неможливо. Тому всі документи, що надійшли до суду саме через зазначений сервіс, вважаються такими, що подані з використанням власного електронного підпису» [4].

Водночас 14.02.2019 Велика Палата Верховного Суду, переглядаючи справу № 9901/43/19 (П/9901/43/19), ухвалила, що саме електронний цифровий підпис є головним реквізитом такої форми подання електронного доказу. Відсутність такого реквізиту в електронному документі виключає підстави вважати його оригінальним, а отже, належним доказом у справі [5].

Аналогічна правова позиція була висловлена Верховним Судом у постановках від 19.12.2018 у справі № 226/1204/18, від 04.12.2018 у справі № 2340/3060/18, від 23.11.2018 у справі № 813/1368/18, від 14.12.2018 у справі № 804/3580/18.

Таким чином, можна говорити про неоднозначний погляд Верховного Суду на сферу електро-

них доказів. Така ситуація складається через те, що інститут доказування є досить багатограним і в різних ситуаціях суди індивідуально підходять до вирішення питання належності електронного доказу.

Хоча інститут електронних доказів є відносно новим в українському законодавстві, станом на 2021 р. вже сформована певна судова практика з огляду на їх застосування, у тому числі свої висновки із цього питання надавав і Верховний Суд.

У Постанові від 29 січня 2021 р. у справі № 922/51/20 Верховний Суд указує, що ним неодноразово наголошувалося на необхідності застосування категорій стандартів доказування, та відзначав, що принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Зокрема, цей принцип передбачає покладання тягаря доказування на сторони [6].

Водночас цей принцип не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню так, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, аніж протилежний (постанови Верховного Суду від 02.10.2018 у справі № 910/18036/17, від 23.10.2019 у справі № 917/1307/18, від 18.11.2019 у справі № 902/761/18, від 04.12.2019 у справі № 917/2101/17). Аналогічний стандарт доказування застосовано Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 18.03.2020 у справі № 129/1033/13-ц (провадження № 14-400цс19).

У вказаній постанові Верховним Судом було чітко визначено форми електронних доказів, які можуть подаватися учасниками. Отже, Суд дійшов висновку, що учасник справи на обґрунтування своїх вимог і заперечень має право подати суду електронний доказ у таких формах: 1) оригінал; 2) електронна копія, засвідчена електронним цифровим підписом; 3) паперова копія, посвідчена в порядку, передбаченому законом.

Також важливо зазначити, що паперова копія електронного доказу не є письмовим доказом. Ці поняття мають чітко розмежовуватися судом під час дослідження доказів, адже незалежно від загальних принципів регулювання інституту доказування різні види доказів передбачають і відмінності в їх спеціальному застосуванні, зокрема коли виникає питання визнання доказу недопустимим.

У Постанові від 29 січня 2021 р. у справі № 922/51/20 Верховний Суд наголошує, що подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопусти-

тим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу [6].

Верховний Суд виділив певні особливості електронних доказів і наголосив, що паперова копія електронного доказу не є письмовим доказом, що до того ж визначається і ч. 3 ст. 100 ЦПК України.

Національне законодавство ставить досить жорсткі умови для подання електронних доказів, аби вони були прийняті судом до уваги. Чинним законодавством передбачено право суду на вилучення оригіналу електронного доказу за клопотанням учасника справи або за власною ініціативою у разі, коли було подано копію (паперову копію) електронного доказу. У разі якщо особа на вимогу суду не надала оригінал електронного доказу, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги, оскільки він не відповідатиме вимогам, що висуваються під час оцінки доказів.

Аналізуючи судову практику, можна зробити висновок, що суди України все ж частіше приймають електронні документи як докази. Так, у справі № 923/566/19, яка переглядалася Верховним Судом, суди прийняли як належні та допустимі докази скріншоти листування електронною поштою (Постанова Верховного Суду від 17 березня 2020 р.) [7].

Окрему категорію становлять електронні докази, які містяться у месенджерах. Проблема таких доказів полягає у тому, що їхні оригінали в будь-який момент можуть бути безповоротно видалені як випадково, так і цілеспрямовано, що трапляється частіше. У такому разі суд має всі підстави не брати до уваги такий доказ.

Вирішення цієї проблеми полягає у застосуванні іншого процесуального інституту – забезпечення доказів. Таким чином, за клопотанням сторони суди вживають заходів для забезпечення таких доказів шляхом їх огляду у судовому засіданні з портативних пристроїв зацікавлених сторін. Тому, подаючи електронні докази у вигляді листувань, стороні варто відразу потурбуватися про їх забезпечення.

Висновки. Із появою електронних доказів інститут доказування дійсно вийшов на новий рівень, адже доказова база чи не кожного спору була значно розширена.

Подаючи процесуальний документ, який буде підкріплений електронними доказами, учаснику справи потрібно заздалегідь потурбуватися про його належність, мінімізувати можливість виникнення сумнівів у суду з ним пов'язаних і, за необхідності, пам'ятати про забезпечення таких доказів.

Своєю чергою, зважаючи на бажання представників законодавчої гілки влади модернізувати законодавство відповідно до сучасних реалій та можливостей, слід звернути увагу на прогалини, що існують у галузі подання та забезпечення електронних доказів, із метою усунення існуючих проблем та виведення процедури подання електронних доказів на значно вищий рівень.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004, редакція від 01.04.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
3. Рішення Приморського районного суду міста Одеси від 27.05.2019 у справі № 522/6197/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82251722>.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.08.2019 у справі № 2340/4648/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83513387>.
5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 14.02.2019 у справі № 9901/43/19 (П/9901/43/19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=79883385&red=100003c4b6ad7b0409ffd17142252fb2b59879&d=5>.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29.01.2021 у справі № 922/51/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94517830&red=100003781cb98b9943971f0cb0c1d07035f69&d=5>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17.03.2020 у справі № 923/566/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88244923>.